

Sivistysvaliokunta

Ajankohtaiselonteko turvallisuusympäristön muutoksesta

Ulkoasiainvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Ajankohtaiselonteko turvallisuusympäristön muutoksesta (VNS 1/2022 vp): Asia on saapunut sivistysvaliokuntaan lausunnon antamista varten. Lausunto on annettava ulkoasiainvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:

- yksikönpäällikkö Salla Sammalkivi, ulkoministeriö
- hallitusneuvos Juho-Antti Jantunen, opetus- ja kulttuuriministeriö
- hybridivaikuttamisen verkoston varajohtaja Janne Jokinen, Euroopan hybridiuhkien torjunnan osaamiskeskus
- apulaisjohtaja Leo Pekkala, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti
- yksikön päällikkö, opetusneuvos Laura Francke, Opetushallitus
- johtaja Johanna Erkkilä, Kyberturvallisuuskeskus
- erityisasiantuntija Ari Korhonen, Suomen Kuntaliitto
- johtaja Marjo Hannukkala, MIELI Suomen Mielenterveys ry
- koulutuspolitiikan päällikkö Jaakko Salo, Opetusalan Ammattijärjestö OAJ ry
- vaikuttamistyön päällikkö Katja Asikainen, Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry
- puheenjohtaja Sari Kokko, Vammaisfoorumi ry
- psykologi, kouluttajapsykoterapeutti (traumapsykoterapia) Soili Poijula

Valiokunta on saanut kirjallisen lausunnon:

- Lapsiasiavaltuutetun toimisto
- Yleisradio
- Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry
- Ammattiosaamisen kehittämissyhdystys AMKE ry
- Kulttuuri- ja taidealan keskusjärjestö KULTA ry
- Mediakasvatusseura ry
- Nuorisotutkimusseura ry
- Pelastakaa Lapset ry
- Selkokeskus

Valiokunnan lausunto SiVL 11/2022 vp

- Sivistystyönantajat ry
- Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry
- Varusmiesliitto ry

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Toimintaympäristö ja sen muutos

Valtioneuvoston selonteossa arvioidaan Venäjän hyökkäyksen aiheuttaman muuttuneen turvallisuustilanteen vaikutuksia sekä Suomen kokonaisvaltaista varautumista talouteen, kriisinsietokykyyn, huoltovarmuuteen, sisäiseen turvallisuuteen, kyberturvallisuuteen, hybridivaikuttamiseen ja kriittiseen infrastruktuuriin.

Selonteossa todetaan Venäjän todennäköisesti laajentavan kyber- ja informaatio-operaatioitaan Ukrainasta länteen. Hybridiuhkatoimilla pyritään siihen, että niiden kohteena olevan yhteiskunnan toimintakyky, tahto itsenäiseen päätöksentekoon sekä oikean tilannekuvan ylläpitäminen heikentyvät tai käyvät mahdottomiksi. Vaikuttaminen voi kohdistua paitsi päätöksentekijöihin myös koko yhteiskuntaan yksittäisistä kansalaisista yhteisöihin ja yrityksiin.

Sivistysvaliokunta on käsitellyt selontekoa toimialansa näkökulmasta. Valiokunnan toimialan toimijat ovat keskeisiä Suomessa asuvan väestön ja myös Ukrainasta saapuvien henkilöiden henkisen kriisinkestävytyden vahvistamisessa ja säilyttämisessä. Varhaiskasvatus, koulutus-, kulttuuri-, liikunta- ja kirjastopalvelut sekä nuorisotyö ja harrastukset rakentavat turvallista arkea ja yhteiskunnallista luottamusta.

Osaaminen on keskeinen osa turvallisuuden rakentamista ja ylläpitämistä

Yleistä. Turvallisuusympäristön muutoksessa riittävän osaamisen merkitys korostuu sekä turvallisuus- ja varautumistaitojen että turvallisuuden uhkien torjuntaan tarvittavan osaamisen näkökulmista. Edellä mainittuja tietoja ja taitoja tarvitaan yhteiskunnassamme laajasti, eikä niiden vahvistamisen tule rajautua turvallisuusviranomaisiin ja keskushallintoon. Valiokunta painottaa, että osaamisen ylläpitäminen ja vahvistaminen edellyttävät pitkäjänteistä työtä ja riittäviä resursseja.

Suomalaisen yhteiskunnan lähtökohdat kestää esimerkiksi hybridivaikuttamista ovat varsin hyvät. Kansalaisten korkea koulutustaso antaa hyvät edellytykset esimerkiksi medialukutaidon vahvistamiselle. Valiokunta katsoo, että turvallisuuden ylläpitämiseen ja sen uhkien torjumiseen ja esimerkiksi hybridivaikuttamiseen varautumiseen liittyvää osaamista tarvitaan riippumatta tulevista turvallisuuspoliittisista ratkaisuista.

Asiantuntijalausunnon mukaan kyberympäristön muutoksista huolimatta panostukset kyberosaimisen kehittämiseen ovat olleet Suomessa puutteellisia. Tieto- ja kyberturvallisuushkiin varautumisesta tulee huolehtia kasvatuksen ja koulutuksen eri toimijatasoilla oppilaitokset ja niiden tietojärjestelmät mukaan lukien. Informaatiovaikuttamisen keinot muuttuvat yhä vakuuttavam-

Valiokunnan lausunto SiVL 11/2022 vp

miksi mm. tekoölyn kehittyessä, mikä lisää vaikuttamisyrittysten vastaanotettavuutta laajemmin yhteiskunnassa.

Valiokunta painottaa, että riittävä korkean tason osaaminen, muun muassa kryptologian ja algoritmien osalta, ja osaamisen omavaraisuus tulee varmistaa ottaen huomioon molemmat kansalliskielet. Mahdollisimman laajasta kansallisesta, pohjoismaisesta ja sitä laajemmasta kansainvälisestä tutkimusyhteistyöstä tulee huolehtia.

Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että opettajat, kasvatuksen ja koulutuksen esihenkilöt sekä toimivat johtamisjärjestelmät ovat avainasemassa turvallisuuden tunteen lisäämisessä, mitä tulee tukea alan henkilöstön osaamista kehittämällä. Pysyviä ratkaisuja tulee löytää myös maahanmuuttajien koulutuksen pulmiin, kuten valmistavan opetuksen sekä S2- ja R2-kielten opetuksen laatuun ja laajuuteen, oman äidinkielen opetukseen, eri kieli- ja kulttuuritaustaisten opettajien koulutukseen ja kotoutumiskoulutuksen laatuun.

Opetushallitus on käynnistänyt tänä keväänä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihankkeen. On entistäkin tärkeämpää, että mahdollisimman moni koulu tarttuu mahdollisuuteen hyödyntää hankkeen tarjoamia mahdollisuuksia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseen.

Varautumis- ja turvallisuustaidot. Turvallisuustaitoja ja -valmiuksia on mahdollista opettaa opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti esimerkiksi osana perusopetuksen ja lukion laaja-alaisen osaamisen tavoitteita ja myös eräiden oppiaineiden tavoitteita. Samat tavoitteet soveltuvat myös akuuttien poikkeuksellisten tilanteiden käsittelemiseen osana opetusta. Käsillä olevan sotatilanteen käsittelemiseksi kasvatuksen ja koulutuksen eri asteiden opetuksessa on Opetushallituksen verkkosivuille koottu erinomainen tukimateriaali.

Valiokunta painottaa, että kasvatuksessa ja koulutuksessa tulee olla selkeät ohjeet ja toimintatavat sekä varautumis- ja turvallisuustaitojen opettamiseksi että yksittäisten kriisitilanteiden käsittelemiseksi. On tärkeää, että opetussuunnitelmien ja ammatillisen koulutuksen tutkintojen perusteita uusittaessa arvioidaan tarve selkeyttää varautumis- ja turvataitojen, ml. akuutit kriisitilanteet, opettamista kasvatuksen ja koulutuksen eri asteilla oppijoiden ikä- ja kehitystason mukaisesti.

Medialukutaito. Medialukutaito koostuu mediaan liittyvän ymmärryksen lisäksi median käyttämisen, tulkinnan, itse tekemisen ja tuottamisen taidoista sekä mediaympäristöissä tapahtuvasta vuorovaikutusosaamisesta. Suomessa mediakasvatusta on toteutettu pitkään osana kasvatusta ja opetusta. Lisäksi yleisillä kirjastoilla on lakisääteinen tehtävä edistää monipuolista lukutaitoa.

Sivistysvaliokunta aikaisempiin lausuntoihinsa (SiVL 18/2021 vp ja SiVL 10/2020 vp) viitaten painottaa medialukutaidon vahvistamisen tärkeyttä ja sen merkitystä kaikille kuuluvana kansalaistaitona. Medialukutaito on keskeinen keino vahvistaa yhteiskunnan turvallisuutta ja toimivaa demokratiaa. Kaikkiin kansalaisiin ulottuva medialukutaitojen edistäminen luo pohjaa koko yhteiskunnan kriisinsietokyvylle.

Valiokunnan lausunto SiVL 11/2022 vp

Valiokunta katsoo, että muuttuvassa turvallisuus- sekä media- ja teknologiaympäristössä on huolehdittava ihmisten yhdenvertaisista mahdollisuuksista kehittää omia medialukutaitojaan. Informaatioympäristölukutaidon sekä mediakasvatuksen tavoitteiden ja toimenpiteiden tulee kohdentua kaikenikäisille kansalaisille.

Kansainvälisissä vertailuissa suomalainen mediakasvatus näyttyy kattavana, mutta nimenomaan aikuisille suunnattua mediakasvatustoimintaa on kuitenkin vähän. Haasteena on esimerkiksi se, että aikuiset eroavat suuresti toisistaan iän, elämäntilanteen sekä mediankäyttötapojen ja -taitojen suhteen. Erilaisia tarpeita on myös eri väestöryhmillä, kuten vammaisilla sekä kielellisillä ja kulttuurisiin vähemmistöihin kuuluvilla henkilöillä. Aikuisten mediakasvatukseen ei ole toistaiseksi ollut vastaavia rahoituslähteitä kuin lapsille ja nuorille suunnatussa toiminnassa.

Valiokunta painottaa, että aikuisten medialukutaitoa tulee kehittää tavoitteellisesti, esimerkiksi kansallisten linjausten tukemana, ja tutkittua tietoa hyödyntäen. Tämän onnistumiseksi medialukutaidon kehittämistyötä tekeville tahoille tulee turvata riittävät taloudelliset voimavarat. Tärkeä on huolehtia myös siitä, että mediakasvatusta on saatavilla yhdenvertaisesti eri puolilla Suomea. Valiokunta korostaa erityisesti Yleisradion asemaa ja tehtäviä. Aikuisten kanssa toimivia organisaatioita, kuten vapaan sivistystyön toimijoita, kirjastoja, muistiorganisaatioita ja kansalaisjärjestöjä, tulee kannustaa keskinäiseen tiedon jakamiseen ja yhteistyöhön mediakasvatusosaamisen vahvistamiseksi.

Sivistyspalveluilla vahvistetaan henkistä ja fyysistä kestävyyttä

Venäjänsä hyökkäys Ukrainaan ja turvallisuusympäristön muutos vaikuttavat väestön henkiseen kriisinkestävyyteen. Noin kaksi vuotta kestänyt koronapandemia on osaltaan vaikuttanut kykyyn käsitellä uusia henkisesti kuormittavia tilanteita ainakin osalla väestöstämme. Pitkittyneen koronajan vaikutukset näkyvät kasvatuksessa ja koulutuksessa oppimis- ja hyvinvointivajeena.

Yhteiskunnan kriisinsietokykyä voidaan vahvistaa monin eri tavoin. Valiokunta katsoo, että sivistyksellä laajasti ymmärrettynä on keskeinen rooli sekä yksittäisten kansalaisten että koko yhteiskunnan resilienssin vahvistajana. Koulutusjärjestelmämme luo hyvän perustan sekä yhteiskunnallisen että yksilöllisen kriisinsietokyvyn kehittymiseen.

Valiokunta korostaa, että kasvatus- ja opetustoimen merkittäviä mahdollisuuksia henkisen kriisinkestävyyden ylläpidossa ja mielenterveystaitojen kehittämisessä tulee hyödyntää mahdollisimman hyvin. Kun suurimmalla osalla yhteisöstä on mielenterveystaitoja, se suojaa myös heitä, joilla on mahdollisia riskitekijöitä elämässään.

Mielenterveyspalvelut ovat tällä hetkellä kuormittuneita. Kriisinsietokyvyn kannalta meidän on tärkeä ratkaista pikaisesti mielenterveyspalveluiden heikko saatavuus perustasolla ja vakavasti sairaiden hoidon ongelmat ja palveluiden heikko resursointi.

Valiokunta pitää tärkeänä selonteossakin tunnistettua kulttuurin ja kirjastojen roolia ihmisten henkiseen kriisinsietokykyyn. Tämä osaltaan osoittaa kulttuurisen pääomaamme vaalimisen merkityksellisuuden. Kulttuurialan toimijat ovat myös olleet poikkeuksellisella koetuksella koro-

Valiokunnan lausunto SiVL 11/2022 vp

nan vuoksi. Kulttuurin ja taiteen sekä liikunnan ja urheilun toimintamahdollisuuksista tulee huolehtia riittävän vaikuttavin keinoin, millä osaltaan turvataan henkistä huoltovarmuutta.

Sisäisen turvallisuuden ja henkisen kriisinsietokyvyn näkökulmasta on tarpeen kiinnittää huomiota myös kyvykkyyteen ylläpitää hyviä väestösuhteita ja estää väestöryhmien välien kärjistyminen. Kansalaistoiminnalla on kriisitilanteissa keskeinen merkitys henkisen kestävyden tukemisessa.

Valiokunta korostaa, että varusmiesten ja reserviläisten fyysisellä kunnolla on merkittävä vaikutus myös sotilaalliseen suorituskyykyyn. Monipuoliseen liikuntakasvatukseen, liikkumisen mahdollisuuksiin ja riittävään fyysiseen aktiivisuuteen on panostettava erityisesti varhaiskasvatuksessa, perusasteella ja toisella asteella. Hyvä fyysinen kunto on kaikille kansalaisille tärkeää kriisinsietokyvyn näkökulmasta.

Turvallisuuden luomisessa ja hallinnassa tarvitaan monialaista yhteistyötä

Selonteon mukaan varautuminen toteutetaan kokonaisturvallisuuden toimintaperiaatteella, jossa yhteiskunnan elintärkeistä toiminnoista huolehditaan viranomaisten, elinkeinoelämän, järjestöjen ja kansalaisten yhteistyönä. Selonteossa on tunnistettu myös muiden kuin valtiollisten toimijoiden merkitys turvallisuuden vahvistamiseksi tehtävässä yhteistyössä sekä eri organisaatioiden, kuten kuntien, ja kansalaisten kriisinkestävyys osana kansallista puolustuskykyä.

Selonteossa on esimerkiksi osana kriisinsietokyvyn vahvistamista tuotu esille jokaisen hallinnon alan oman vastuun ja myös hallinnonrajat ylittävän yhteistyön tärkeä merkitys. Yhteistyötä tulee tehdä myös hallinnonalojen sisällä eri toimijoiden kesken. Asiantuntijalausunnon mukaan esimerkiksi yliopistot ovat oma-aloitteisesti asettaneet yhteisen riskienarviointityöryhmän tukemaan yliopistojen suunnittelua, varautumista ja riskienhallintaa Venäjän Ukrainaan kohdistaman aseellisen hyökkäyksen heijastevaikutusten ja niistä aiheutuvien lyhyen ja pitkän aikavälin riskien tunnistamiseksi.

Valiokunta katsoo, että kansallisella tasolla tulee vahvistaa eri toimialojen omaa kyvykkyyttä esimerkiksi hybridivaikuttamisen ennakointiin ja hallintaan. Tätä koskevan suorituskyydyn kehittämiseksi tarvitaan yhteistyötä, yhteistä havainnointia ja uhka-arviota, toimivaa tilannekuva- ja tiedonvaihtojärjestelmää sekä poikkihallinnollista varautumista ja yhteistä harjoittelua.

Taloudelliset resurssit

Asiantuntijalausunnossa on tuotu esille, että meneillään olevan Venäjän hyökkäyssodan taloudelliset vaikutukset näkyvät kunnissa hintojen nousuna, investointien hidastumisena, palvelukuorman lisääntymisenä ja myöhemmässä vaiheessa mahdollisesti myös verotuottojen heikentymisenä. Valiokunta pitää tarpeellisena varautua mahdollisesti pitkäkestoiseen lisäresursoinnin tarpeeseen, jota myös Ukrainasta saapuvien koulutus- ja kasvatuspalveluiden järjestäminen edellyttää. Kunnilla ja hyvinvointialueilla on velvollisuus varautua ja kyetä jatkamaan toimintaansa kaikissa olosuhteissa, mikä edellyttää myös riittävää häiriötilanteisiin varautumista. Riittävän resursoinnin turvaaminen on välttämätöntä kasvatuksen ja koulutuksen alalla kriisinsietokyvyn ylläpitämiseksi ja parantamiseksi.

Valiokunnan lausunto SiVL 11/2022 vp

Tiedotus ja viestintä

Selonteossa (s. 30 ja 36) esitetyt näkemykset avoimesta viranomaisviestinnästä, vapaasta medias- ta ja luotettavan tiedon tuottamisesta ovat tärkeitä ja kannatettavia. Valiokunta katsoo, että luotettavilla mediapalveluilla ja kotimaisten sisältöjen saatavuudella on tärkeä rooli koko yhteiskun- nan vakauden ja demokraattisen järjestelmän toimivuuden kannalta ja myös kansalaisten henki- sen kriisinsietokyvyn tukemisessa sekä informaatiovaikuttamisen tunnistamisessa ja torjumises- sa. Turvallisuuspoliittisen tilanteen muututtua kansalaiset tarvitsevat vastuullista ja luotettavaa mediaa. Yle on lakisääteisen tehtävänsä mukaisesti varautunut poikkeuksellisiin oloihin tehden tiivistä ja pitkäjänteistä yhteistyötä muun muassa viranomaisten kanssa.

Asiantuntijakuulemisissa on kiinnitetty valiokunnan huomiota Ylen mahdollisuuksiin välittää esimerkiksi vaaratiedotteita monipuolisesti ja koko maan kattavasti myös jatkossa. Yhdenvertai- sen kohtelun toteutumisen kannalta on oleellista, että tiedonsaannin katvealueita ei pääse synty- mään.

Valiokunta korostaa, että myös kriisiajan viestinnän tulee olla saavutettavaa ja ymmärrettävää kaikille. Tätä voidaan varmistaa selkokielisellä viestinnällä. Selkokielen lisäksi tarpeellista on olla valmius tuottaa osa tiedosta ymmärtämistä helpottavilla kuvilla. On tärkeä huomioida myös, että selkokielellä tehty suomen- tai ruotsinkielinen viestintä tavoittaa heidätkin, joiden suomen tai ruotsin kielen taito ei vielä riitä yleiskielisten viestien ymmärtämiseen.

Lasten ja nuorten oikeuksien turvaaminen

Valiokunta pitää tärkeänä, että selonteossa on painotettu lapsen oikeuksien turvaamista käsittele- mällä esimerkiksi Ukrainasta sotaa pakenevien lasten vastaanottoa. Erityisen tärkeää on huomioida yksin maahan saapuneiden lasten haavoittuva asema ja huolehtia, että myös näiden lasten oikeudet toteutuvat. Lasten ja nuorten psykososiaalisen tuen tarpeen ja siihen vastaamisen enna- kointi ja hallinnonalojen välinen yhteistyö on keskeistä. Oleellista niin ikään on se, että turvalli- suuden edistämisen jatkotoimissa selvitetään ja hyödynnetään lasten ja nuorten näkemykset. Sii- nä sekä kriisi- ja sotatilaa koskevien asioiden käsittelyssä yleisemminkin tulee lapsen tiedonsaan- tia koskevan oikeuden rinnalla huomioida, että lapsella on myös oikeus suojeluun haitalliselta tie- dolta.

Valiokunta aikaisemmassa lausunnossaan (SiVL 18/2021 vp) esille tuomansa uudistaen kiinnit- tää huomiota siihen, että selonteossa ei huomioida Suomea sitovaa YK:n turvallisuusneuvoston vuonna 2015 hyväksyttyä päätöslauselmaa Nuoret, rauha ja turvallisuus (UNSCR 2250). Päätös- lauselman keskeinen viesti on, että nuoret on nähtävä voimavarana, aloitteentekijöinä ja positii- visena voimana rauhanomaisten yhteiskuntien rakentamisessa. Päätöslauselma myös velvoittaa jäsenmaita kuulemaan nuoria päätöksentekoprosesseissa.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Sivistysvaliokunta esittää,

Valiokunnan lausunto SiVL 11/2022 vp

että ulkoasianvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 10.5.2022

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Paula Risikko kok
varapuheenjohtaja Eeva-Johanna Eloranta sd
jäsen Marko Asell sd
jäsen Jukka Gustafsson sd
jäsen Veronika Honkasalo vas
jäsen Kaisa Juuso ps
jäsen Mikko Kinnunen kesk
jäsen Ari Koponen ps
jäsen Mikko Ollikainen r
jäsen Pirkka-Pekka Petelius vihr
jäsen Ville Valkonen kok
varajäsen Johan Kvarnström sd
varajäsen Sari Multala kok
varajäsen Juha Mäenpää ps

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Marja Lahtinen